
Evsile, Mehmet(2022). "Demokrat Parti Dönemi'nde Ticaret Hayatında Yaşanan Problemler". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 11, s.155-174.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TİCARET HAYATINDA YAŞANAN PROBLEMLER THE PROBLEMS EXPERIENCED IN TRADE LIFE DURING THE DEMOCRAT PARTY PERIOD

Prof.Dr. Mehmet EVSİLE*
Amasya Üniversitesi
mevsile@amasya.edu.tr

Öz

Demokrat Parti Dönemi'nde uygulanan ekonomik politikalar, gerek iktidarda olduğu dönemlerde ve gerekse sonraki yıllarda tartışma konusu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ortaya çıkan durum ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı ekonomik modellere paralel olarak, Demokrat Parti iktidarı da dışarıdan borçlanarak kalkınma modeli uygulamaya başlamıştır. Bu model, İktidarın ilk yıllarında başarılı olmuş, ancak özellikle Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren finans sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bu gelişmelerin günlük hayata yansımaları, dış ticarete açıklar verilmesi, bu açıkların iç ve dış borçlanma ile kapatılmaya çalışılması, döviz kurlarında meydana gelen aşırı artışlar ve bunun özellikle ithal ürünlerin fiyatlarını yükseltmesi, piyasada mal darlığı ve ihtikârın oluşması, kaçakçılık faaliyetlerinin artması gibi sonuçları görülmüştür. Bu konular uygulamanın içinde olan uzmanlar ve akademisyenler tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Günlük hayata yansımalarını ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi'nden aldığımız bilgilerle ortaya koymaya çalıştık. Böylece konunun günlük hayat

bölümü ortaya konulduğu gibi, diğer çalışmaların boş bıraktığı hususlar da tamamlanarak literatüre katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Dış Ticaret, Dış Borçlar, Döviz Kurları, Fiyat Artışları, Kaçakçılık.

Abstract

The trade policies applied during the Democrat Party period were discussed and criticised both when they were in power and the following years. After the Second World War, parallel to the economic policies applied by the United States of America and the trade policies occurred all over the World, The Democrat Party applied an economical policies for the development of the country based on borrowing money from the foreign countries. In the first years of their power, this new model seemed to be successful but the country suffered from finding financial support in the second half. The problem of finding financial support resulted in negative aspect to the daily life such as the increase in the foreign curriency, a gap appeared in the foreign trade, this gap was tried to be equalised by borrowing Money from interior and exterior sources, the prices of the imported goods were highly increased, there appeared a problem in purchased goods and smuggling activities were seen within the country. These problems were investigated by the experts and the academicians in detail. The reflection of these problems to the Daily life was discussed İn Turkish Grand Assembly. This study aimed to contribute to the literature through completing the missing parts in other studies.

Keywords: Democrat Party, Foreign Trade, Foreign Depts, Foreign Curriency, Increase in Prices, Smuggling.

Giriş

Tek Parti Dönemi'nin son yıllarına doğru, sanayi ticaret sektörleri özelinde liberalleşme politikaları yürürlüğe konulmuş, ancak Demokrat Parti iktidarına kadar henüz gözle görülür bir gelişme gerçekleşmemiştir¹. Demokrat Parti iktidarı döneminde ticaret hayatı ile ilgili uygulanan politikalar ve varılmak istenilen hedefler hakkında, hükümet programlarında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İkinci, Üçüncü ve Beşinci Menderes Hükümetlerinin

¹ İsmet TÜRKMEN, *Doğu Kalkınması 1923-1946 Doğu İllerini Kalkındırmaya Yönelik Kamu Harcamaları ve Yatırımlar*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s. 103.

programlarında bu konu hakkında yer alan bilgiler şu şekilde tespit edilmiştir:

30 Mart 1951 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan İkinci Menderes Hükümeti'nin programında konu ile ilgili, "İktisat ve ticaret politikamıza gelince, istihsalı bütün imkânlarımızla teşvik etmek ve desteklemek kat'î kararımızdır... istihsalı ve müstahsili destekleyici ve teşvik edici bir politikanın aynı zamanda müstehlikin hakiki menfaatiyle beraber olduğu kanaatindeyiz... Dış ticaret rejimimize istikrar vermeye matuf mesaimize devam edeceğiz. İç ticaret politikasında istihsal masraflarında mühim bir amil olan faizi ucuzlatmak kararındayız... İstihsalı hızlandırmaya matuf olarak ecnebi sermayenin memlekete gelmesini sağlayabilecek bir kanun tasarısı hazırlanmıştır" sözleri ile ticaret hayatındaki hedefler tespit edilmiştir².

24 Mayıs 1954 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan Üçüncü Menderes Hükümeti'nin programında konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İktisadî ve Malî Politikalar başlığı altında ifade edebileceğimiz hedefler şu şekilde tespit edilmiştir³:

1-Ziraat faaliyetlerine büyük önem verilerek ön plânda tutulacaktır. Çünkü ziraat, nüfusumuzun yüzde 80'inin geçim kaynağı olduğu gibi millî ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil etmektedir.

2-Ülkemizin ekonomik kalkınmasını hızlandıracak her türlü malî ve ekonomik imkânlar, kalkınma çabalarının emrine verilecektir.

3-Ülkemizdeki mevcut sermaye ve tasarruf, üretime kanalize edilecek, özel teşebbüsün gelişmesi için her türlü hukukî ve fiilî emniyet tedbirleri alınacaktır.

² *Hükümetler ve Programları I (1920-1960)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını, Ankara, 1988, s.173.

³ *a.g.e.*, s.188.

4-Uluslararası sermaye, yabancı yatırımcı imkân ve tekniklerinden büyük ölçüde faydalanabilmek için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

5-Bütçe imkânlarının cari hizmetlere harcanmasında azamî tasarrufa dikkat edilecek, ülkenin ekonomik gücüyle uyumlu denk ve dengeli bütçeler yapılacaktır.Üretim faaliyetlerini desteklemek amacıyla vatandaşların yapacakları yatırımlara en büyük oranlarda ödenekler tahsis edilecektir.

4 Aralık 1957 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan Beşinci Menderes Hükümeti'nin programında ise konu ile ilgili şu hususlar dile getirilmiştir⁴: "İktisadî ve malî meselelerimize gelince; derhal ifade edelim ki, bidayette arz ettiğimiz gibi, Demokrat Parti Hükümetlerinin tatbik edegeldikleri programlarda herhangi bir mühim değişiklik olmayacaktır. Bugüne kadar elde edilen netice, eser ve imkânların da inzimamiyle iktisadî kalkınmamızın daha da hızlanması pek tabii telâkki edilmek icabeder. İktisadî düzene zararlı tesirler icra eden amilleri ortadan kaldırmak ve hususiyle fiyat murakabesini tam manâsiyle tatbik edebilmek için Millî Korunma Kanunu'nun üzerinde ehemmiyetle durmak, bu çalışma devremizin farik vasıflarından olacaktır. İstihsalî, imalî, ithalî zamanında, yerinde ve kaynağında ele almak ve müstahsilin, ithalâtçının velhasıl iş hayatındaki vatandaşların, meşru kazançlarını korumakla beraber malların müstehlike intikalinde gayritabiî ve gayrimeşru telâkki edilebilecek bütün fiyat artışlarına imkân ve mahal vermemek esas vazifemiz olacaktır."

Hükümet programlarında iddialı hedefler konmuş olmasına rağmen konunun uzmanları tarafından, uygulamada istenilen sonuçlara ulaşamadığı ifade edilmiştir. Çünkü "bu dönemde devlet gelirlerini artırmak yolunda çok şey yapılmamıştır. Vergi sistemi değişmemiş, devlet gelirleri GSMH'yi takip edememiştir... Vergilendirme gayretlerinin düşük kalması, bütçe açıklarının devamında ve büyümesinde başlıca etken olmuş, ayrıca iktisadî devlet teşekküllerinin artan finansman ihtiyacı için Merkez

⁴ a.g.e., s.215.

Bankası kaynaklarına daha fazla müracaat etmek zarureti olmuştur.”⁵ Uygulamadaki aksaklıklara da şu cümlelerle dikkat çekilmiştir⁶:” 1953-1959’da yeni bir enflasyon olmuş, fiyat seviyesi yılda ortalama yüzde 16,9 yükselerek 6 yılda yaklaşık 2,2 katına çıkmıştır. Bu enflasyon, memleketi en kısa zamanda kalkındırmak amacıyla yatırımların kısmen Merkez Bankası’nca finanse edilmek suretiyle hızla artırılmasından doğmuştur... Fiyatların yükselmesi dolayısıyla Türk ürünlerinin dışarıda satılması gittikçe güçleşmiş, o dönemde dışardan önemli miktarda yardım alınmış olmasına rağmen şiddetli bir döviz sıkıntısı baş göstermiş, dış borç ödenemez olmuş, hammadde yokluğu yüzünden sanayi kapasitesinin ortalama ancak yüzde 60’ı ile çalışmak durumunda kalmıştır.” 1950-1958 döneminin dış ticaret özellikleri de 1-Kronik açık, 2-Geniş çapta hava şartlarına bağlı kalan bir ihracaat hacmi, 3-Dış yardım ve kredi imkânları ile sınırlanan ithal hacmi şeklinde tespit edilmiştir⁷.

Demokrat Parti dönemindeki dış ticaret açığı ve döviz kıtlığı konularının çeşitli dönemlerde nasıl seyrettiği de şu şekilde ifade edilmiştir⁸:”Tarıma ve dış ticarete ağırlık veren gelişme stratejisinin tıkanmaya başladığı 1954 yılı, aynı zamanda savaş sonrası dönemde kronikleşen dış ticaret açıklarının ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin hissedilmeye başlandığı tarihtir... Aynı zaman diliminde ortaya çıkıp birbirlerinin etkilerini daha da kuvvetlendiren iç ve dış koşullardaki olumsuz gelişmelerin en önemli sonuçlarından biri de, ülke ekonomisinde döviz kıtlığı koşullarının yaşanmasının kronikleşmesidir.”

Konu hakkında akademisyenler tarafından da çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Yaşar BAYTAL tarafından yazılan “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)” adlı bir makalede 1950-1954 Demokrat Partili Yıllar ve Türk

⁵ *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul,1980, s.95.

⁶ *a.g.e.*, s.113.

⁷ *a.g.e.*, s.342.

⁸ Serdar TURGUT; *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1991, s.168-169.

Ekonomisi; 1954-1957 Yılları Arasında Demokrat Parti İktidarı ve Türk Ekonomisi başlıkları altında Demokrat Parti döneminde gerçekleştirilen ekonomik uygulamalar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir⁹. Osman Cenk KANCA tarafından yazılan “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar” adlı makalede Dönemin Ekonomi Politikası Açısından Analizi yapılarak ilgi çekici sonuçlara ulaşılmıştır¹⁰. Abdullah TAKİM tarafından yazılan “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları” adlı başka bir makalede ise, Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları, Para ve maliye Politikaları ile Dış ticaret konularında önemli bilgiler verilmiştir¹¹.

Yukarda ifade edilen çalışmalara ilâve olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi’nde, bütçe görüşmelerinde ifade edilen konuşmaları tarayarak Demokrat Parti döneminde ticaret hayatında meydana gelen gelişmelerin günlük hayata yansımalarını takip etmeye çalıştık. Elde ettiğimiz bilgileri aşağıdaki başlıklar halinde vermek mümkündür.

1-Dış Ticaret

1955 yılına gelindiğinde dış ticaret dengesinin bozulduğu şeklindeki açıklamalar gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye’nin ihracaat gelirleri, uzun vadeli döviz borçları ve kısa vadeli ticarî kredilerden sağladığı imkânlarla ticaret dengesini tutan bir ülke olduğu ve mutlaka bu sınırlar içinde kalması gerektiği halde, hükümetin bu sınırları aştığı ve bir dış ticaret buhranı içine girdiği tespit edilmiştir¹². Nitekim bu husus bazı istatistikî verilerle de desteklenmiştir. 1947-1955 yılları arasında dış

⁹ Yaşar BAYTAL; “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, Kasım 2007, s.550-558.

¹⁰ Osman Cenk KANCA; “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 9, Sayı: 19, s. 53-58.

¹¹ Abdullah TAKİM; “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, No. 2, 2012, s. 165-176.

¹² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Nüvit YETKİN (Malatya); 18.02.1955, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*, Cilt:5, s.236.

ticarete açık oranlarının nasıl büyüdüğü aşağıdaki tablo ile ifade edilmiştir¹³:

Yıl	İthalât (Milyon TL)	İhracaat (Milyon TL)	Aleyhte Fark (Milyon TL)
1947	685.0	625.5	-59.8
1948	770.1	551.0	-219.1
1949	812.6	693.9	-118.7
1950	799.9	737.6	-62.3
1951	1.125.8	879.4	-246.4
1952	1.556.6	1.016.2	-540.4
1953	1.491.1	1.108.9	-382.2
1954	1.339.4	937.8	401.6
1955	1.393.0	877.0	516.0

1958 yılında ihracaat 738.000.000lira, ithalât 882.000.000 lira; dış ticaret açığı ise 144.000.000 lira olmuştur¹⁴. 1959 yılında dış ticaretteki açığın 100.000.000 lira olduğu açıklanmıştır.¹⁵

Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren ithalâta yaşanan bazı sıkıntılar dile getirilmeye başlanmıştır. İktisat Bakanlığı'nın sanayicilere yeterli ölçüde döviz tahsis edemediği için özellikle çimento ve mensucat fabrikalarında yedek parça temininde sıkıntı yaşandığı, Şubat 1955'te 35 fabrikanın faaliyetini durdurduğu, bazı fabrikaların da yüzde 15 ve yüzde 50

¹³ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Ekrem ALİCAN (Kocaeli); 28.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.347.

¹⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Hıfzı Oğuz BEKATA (Ankara); 25.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*, Cilt:7, s.897.

¹⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit MELEN (Van); 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*, Cilt:12, s.53.

arasında imalât yapabildiği iddia edilmiştir¹⁶. Hükümet yetkilileri ise ithalâtteki darlığın sadece piyasa şartlarından kaynaklanmadığını, bazı siyasî sebeplerin de bunda belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Süveyş Kanalı'nın kapanması olayının Türkiye'nin ithal ettiği ürünlerin ülkeye getirilmesine engel olduğunu ve sonuçta 1956 yılı için 186 milyon liralık bir azalmanın ortaya çıktığını söylemişlerdir¹⁷. Bu konuda devam eden eleştirilere 1958 yılı bütçe görüşmelerinde cevap veren Başbakan Adnan MENDERES, dış ticarete açık verilen dönemin sadece kendi dönemleri ile sınırlı olmadığını, Türkiye'nin Tanzimat'tan beri açık veren bir ülke olduğunu ifade etmiştir¹⁸.

Özellikle ithal ürünlerde ortaya çıkan darlığın, iç ticarete ihtikâr ve spekülasyonlara yol açtığı görülmektedir. Piyasaya giren ürünlerin dağıtımında da esaslı bir tahsis ve sevk sistemi olmadığı için ülkede istifçilik ve karaborsa uygulamalarına gidildiği; bu sıkıntıların önlenmesi için "Millî Korunma Kanunu"nun maddeleri çerçevesinde gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir¹⁹. Bundan bir yıl sonra aynı milletvekili tarafından ithal ürünlerdeki darlığın vatandaşlara "hayat pahalılığı" olarak yansıdığı ifade edilmiştir²⁰.

2-Kaçakçılık

Bu konudaki ilk talep vergi kaçakçılığının önlenmesi olmuştur. Bütçe gelirlerinin azalmasına sebep olduğu için Maliye Bakanlığı'nın vergi kaçakçılığına imkân vermemesi istenmiştir²¹. Ülkenin sermaye ihtiyacını karşılamakta kullanılan döviz gelirlerinin azalmaması, yerinde kullanılması ve istenilen faydayı

¹⁶ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Muhlis ETE (Ankara); 27.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.936.

¹⁷ İktisat ve Ticaret Vekili Adına Abdullah AKER (İzmir); 26.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:17, s.950.

¹⁸ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 22.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:2, s.340.

¹⁹ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Muhlis ETE (Ankara); 27.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.935.

²⁰ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Muhlis ETE (Ankara); 26.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:17, s.940.

²¹ Salâhattin BENLİ (Ankara); 19.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.266-267.

temin edebilmesi için döviz kaçakçılığının da önlenmesi talep edilmiştir²².

Ülkenin ekonomik menfaatleri açısından üzerinde durulan önemli bir konu da gümrük kaçakçılığı ve bu işin önlenmesi olmuştur. Kaçak hareketlerin İran, Irak, Akdeniz bölgesi, Suriye hudutları ve İstanbul bölgesi ve çok az miktarda da Ege bölgesinde yaşandığı görülmektedir. Kaçakçılık faaliyetlerine konu olan ürünlerin ise ipekli mensucat, plâstik maddeler, eski elbise, kadın eşyası, çakmak ve çakmak taşı olduğu; yurt dışına ise kesim hayvanı, tütün, afyon, yiyecek maddelerinin kaçak yollardan çıktığı tespit edilmiştir²³.

Kaçakçılıkla mücadele için 1932 yılında küçük bir kuvvet halinde kurulan muhafaza teşkilâtı, genişletilerek 1951 yılı itibarıyla İran, Irak, Sovyetler Birliği hududuna kadar karadan; Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde de denizden çalışmak üzere güney hudutlarıyla Ege kıyılarında dört alay ve bir bağımsız tabur olmak üzere toplam dokuz taburluk bir kuvvet haline getirilmiştir. Bu teşkilât 173 motorlu kara vasıtası, 54 deniz vasıtası ve 73 telsiz ile donatılmıştır²⁴.

Gümrüklerde 1951 yılı içerisinde 1.800.000 liralık²⁵, 1952 yılında 3.000.000 liralık kaçak eşya yakalanmıştır²⁶. 1952 yılı içerisinde hudutlarımızda 2797 kaçakçılık vak'ası olmuş, 2725 kaçakçı sağlam, 63 kaçakçı da ölü olarak ele geçirilmiştir. Bu denetimlerde 3.676.925 liralık eşya yakalanmıştır²⁷.

²² Mümtaz KAVALCIOĞLU (Ankara); 21.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.342.

²³ Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri ÖZSAN (Muğla); 26.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.1108.

²⁴ Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri ÖZSAN (Muğla); 26.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.974-975.

²⁵ Nuri SERTOĞLU (Sinop); 28.02.1952, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:13, s.1100.

²⁶ Gümrük ve Tekel Bakanı Sıtkı YIRCALI (Balıkesir); 28.02.1952, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:13, s.1108.

²⁷ İsmail AŞKIN (Bilecik); 26.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.1133.

Kaçakçılık faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölge, Suriye hududu olmuştur. Doğu Anadolu tütünlerinin bir kısmının Suriye'ye götürüldüğü ve burada Türkiye'den daha yüksek fiyatlara satıldığı görülmektedir²⁸. Suriye'ye tütün kaçakçılığının bir sebebi de Tekel İdaresinin üreticinin elindeki ürünü zamanında almamış olması şeklinde tespit edilmiştir²⁹.

Bunlardan başka Antep fıstığının da Suriye'ye kaçak yollardan götürüldüğü görülmektedir. Türkiye'de fıstığın kilogram fiyatı 4,5 lira, Suriye'de 7 liradır. Tüccar, üreticiden aldığı fıstığı Suriye'ye satmaktadır. Ayrıca Karadeniz bölgesinde üretilen fındığın da güneye getirilerek Suriye'ye gönderildiği örnekler de yaşanmıştır³⁰. Ayrıca koyunların da sürüler halinde Suriye'ye götürüldüğü bilinmektedir³¹. Elbise ve ayakkabı da zaman zaman yakalanan kaçak ürünler arasında yer almıştır³².

Özellikle Suriye sınırındaki kaçakçılığın sebepleri şu şekilde tespit edilmiştir:

1-Suriye sınırları, coğrafi engelleri bulunmayan ve kaçakçılık faaliyetlerine imkân verecek özellikleri taşımaktadır.

2-Suriye'deki yönetim, kaçakçılığı meşru ve mübah sayan bir anlayışa sahiptir. Bu durum, kaçakçılık faaliyetlerinin artmasına fırsat vermektedir.

3- Çeşitli ürünlerin Türkiye'deki ve Suriye'deki fiyatları arasında mevcut olan çok büyük farklar, kaçakçılık faaliyetlerini teşvik etmektedir³³.

²⁸ Gümrük ve Tekel Bakanı Sıtkı YIRCALI (Balıkesir); 28.02.1952, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:13, s.1108.

²⁹ Hasan Remzi KULU SERTOĞLU (Tunceli); 26.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.972.

³⁰ İsmail DAİ (Gaziantep); 25.02.1955, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:5, s.772.

³¹ Aziz URAS (Mardin); 28.02.1952, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:13, s.1116.

³² Necdet AÇANAL (Urfa); 26.02.1951, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:5, s.973.

³³ Mehmet EVSİLE; *Tek Parti Döneminde Türkiye'de Günlük Hayat*, Hiperlink Yayını, İstanbul, 2020, s.336.

Suriye sınırındaki kaçakçılık faaliyetlerini önlemek için devlet tarafından çeşitli tedbirler alınmıştır. Her şeyden önce sınır boyunca jandarma birlikleri yerleştirilmiş, sonraki yıllarda hududun Türkiye tarafında mayın engelleri oluşturulmuştur³⁴. 1959 yılında hudutlarda, denizlerde ve sahillerde kaçakçılığı önleme görevi Gümrük ve Tekel Bakanlığı'ndan alınarak İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir³⁵. Bu tedbirlere rağmen kaçakçılığın devam etmesi üzerine zabıta tedbirlerinden daha çok iktisadî tedbirlerin alınması teklifleri gelmiştir. Bunlardan birinde hudut kaçakçılığını önlemek için şu iki husus öne çıkarılmıştır:

1-Hudutlarımızdaki kaçakçılıkta mahalline ait bazı iktisadî tazyiklerin payı vardır. Bu düşünceyle ora halkının alışveriş ihtiyaçlarına cevap vermeye üzere hududun muayyen kısımlarında pazarlar tesisi.

2-Kaçakçılığın önlenmesi için alınan tedbirlerin hudut üzerindeki hayvan sahiplerinin kendi arazilerinden istifadelerine mani olmayacak bir şekle konulması talep edilmiştir³⁶. Ayrıca Suriye hükümeti ile hudutta serbest pazar kurma esasını da ihtiva eden bir ticaret anlaşması imzalanması teklif edilmiştir³⁷.

Alınan bütün tedbirlere rağmen güney hudutlarımızdaki kaçakçılık faaliyetleri Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar devam etmiştir.

3-Borçlar

Demokrat Parti iktidarının başından itibaren iç ve dış borçlar meselesi önemli bir gündem maddesi olmuştur. Bu dönemde Marshall yardımı, Avrupa Tediye Birliği, İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, vb. etkilerle sanayi yatırım teşviklerinde önemli artışlar olmuştur. Daha 1952 yılında bütçe

³⁴ Ziyad EBÜZZİYA (Konya); 25.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.733.

³⁵ Gümrük ve İhisarlar Vekili Hadi HÜSMAN (İstanbul); 26.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:7, s.965.

³⁶ Hüsnü AKYOL (Ordu); 26.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.1130.

³⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Kemâl GÜVEN (Kars); 25.02.1955, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*, Cilt:5, s.764.

açığının 80 milyonu Amerikan yardımları, 70 milyonu Avrupa Tediye Birliği'nden 60 milyonu ise iç borçlanma yoluyla karşılanmıştır³⁸.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 15 yılında devlet ve amme borçları toplamı 200 milyon lirayı aşmadığı halde³⁹, sonraki yıllarda bu miktar artmıştır. 1949-1952 yılları arasındaki iç ve dış borç miktarı ile ilgili rakamlar şu şekilde paylaşılmıştır⁴⁰:

1949 yılı sonunda 1 milyar 134 milyon,

1950 yılı sonunda 1 milyar 301 milyon,

1951 yılı sonunda 1 milyar 264 milyon,

1952 yılı sonunda 1 milyar 312 milyon.

Özellikle dış borç miktarı Demokrat Parti iktidarının son yıllarında çok büyük artışlar göstermiş, 1959 yılında 12 milyar 475 milyon liraya ulaşmıştır. Bunun dolar karşılığı 1 milyar 386 milyon dolar olarak tespit edilmiştir⁴¹. İç ve dış borçların toplamının ise 19 milyar 700 milyon liraya ulaştığı ifade edilmiştir⁴².

1956 yılında ihracattan elde edilen gelirlerin yüzde 20'si ilâ yüzde 30'unun dış borçların ödenmesinde kullanıldığı⁴³, bu oranın 1959 yılında yüzde 40'a ulaştığı görülmektedir⁴⁴. Hattâ altınlarımızın da dış borçlar sebebiyle rehin olduğu hususu dile getirilmiştir⁴⁵. Bunlara rağmen Maliye Bakanı Hasan POLATKAN, 1950 yılında dış borçların millî gelire oranının yüzde 29,6 iken

³⁸ Cemal Reşit EYÜBOĞLU (Trabzon); 20.02.1952, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:13, s.378.

³⁹ Ferit MELEN (Van); 24.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.854.

⁴⁰ Ferit MELEN (Van); 24.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.878.

⁴¹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit MELEN (Van); 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:12, s.43.

⁴² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit MELEN (Van); 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:12, s.41.

⁴³ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Nüvit YETKİN (Malatya); 20.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.327.

⁴⁴ Emin SOYSAL (Mardin); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:7, s.319.

⁴⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Nüvit YETKİN (Malatya); 23.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:17, s.530.

1959 yılında yüzde 14,9'a düştüğünü ifade etmiştir⁴⁶. Borçlanma miktarının çok olduğu, hattâ gelecek kuşakların da borç altına sokulduğu eleştirilerine karşılık Başbakan Adnan MENDERES, Türkiye'nin dışarıya olan borcunun on misli değerinde servete sahip olduğunu ifade etmiştir⁴⁷. Demokrat Parti Grubu adına konuşan Manisa milletvekili Samet AĞAOĞLU da, alınan borçların karşılığında yollar, barajlar, genişleyen ziraat ve limanların bulunduğunu dile getirmiştir⁴⁸.

4-Döviz Kurları

Dolar fiyatının 1953 yılında resmî kurda 280 kuruş, serbest piyasada 4,5 lira olduğu tespit edilmiştir⁴⁹. Buna ilâve olarak ihracaat ve ithalâta farklı kurların uygulandığı da görülmektedir. 1957 yılında dolar kuru ihracaatta 280 kuruş; ithalatta ise 4 liradan işlem görmektedir⁵⁰. Bununla birlikte karaborsa rakamları daha farklıdır. 1955 yılında karaborsa dolar kurunun 7-8 liraya kadar çıktığından şikâyet edilmektedir⁵¹.

Doların serbest kurda ve özellikle karaborsada çok yüksek fiyatlara ulaşması, günlük hayatta bazı sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun en büyük zararını köylü vatandaşlar çekmiştir. Çünkü kendi ürününü resmî kurdan (280 kuruş) satarken, ihtiyacı için yurtdışından gelen malları alırken 7-8 lira gibi bir kurdan ödemek zorunda kalmışlardır⁵². Karaborsada dolar kurunun çok yüksek oluşu, Mısır ve Suriye üzerinden

⁴⁶ Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir); 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:12, s.14.

⁴⁷ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 20.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:5, s.368.

⁴⁸ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Samet AĞAOĞLU (Manisa); 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:7, s.396.

⁴⁹ Füzuzan TEKİL (İstanbul); 19.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.500.

⁵⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Nüvit YETKİN (Malatya); 21.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:17, s.372.

⁵¹ Devlet Vekili Mükerrerem SAROL (İstanbul); 21.02.1955, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:5, s.411.

⁵² Türkiye Köylü Partisi Meclis Grubu Adına Cezmi TÜRK (Seyhan); 25.02.1954, TBMM, *TBMM ZC (9.Dönem)*, Cilt:28, s.952.

getirilen bazı ürünlerin de karaborsa fiyatlarla satılarak vatandaşlara zarar verdiği tespit edilmiştir⁵³.

5-Fiyat Artışları

İkinci Dünya ve Kore savaşlarının bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de fiyatların artmasında önemli katkıları olduğu bilinmektedir. Bu husus, Maliye Bakanı Hasan POLATKAN tarafından da iki defa dile getirilmiştir. Buna göre İkinci Dünya Savaşı’na girmediği halde Türkiye’de fiyatların dört mislinden fazla arttığı⁵⁴; Kore Harbi ile birlikte pek çok ülkede fiyatların yüzde 50’ye yaklaşan oranlarda arttığı, bunun Türkiye’ye de yansdığı ifade edilmiştir⁵⁵.

Fiyat artışlarının piyasaya yansımaları konusunda bazı rakamlar Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda paylaşılmıştır. Buna göre:

Petrolün litre fiyatı
1939’da 16.25 kuruş
1949’da 25.45 kuruş
1954’te 35.06 kuruş,
Şekerin kilogram fiyatı
1939’da 25 kuruş
1950’de 145 kuruş
1954’te 140 kuruş
Basmanın metre fiyatı
1939’da 26,5 kuruş
1949’da 95 kuruş

⁵³ Aziz URAS (Mardin); 21.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.647.

⁵⁴ Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir); 18.02.1954, TBMM, *TBMM ZC (9.Dönem)*, Cilt:28, s.509.

⁵⁵ Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir); 16.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9.Dönem)*, Cilt:20, s.305.

1954'te 117 kuruluş olarak tespit edilmiştir⁵⁶.

Bazı ürünler üzerinde 1949-1955 yılları arasında fiyat artışları kuruluş olarak şöyledir⁵⁷:

<u>Ürün</u>	<u>Ocak 1949</u>	<u>Ocak 1955</u>
Pirinç	90	200
Fasulye	35	100
Ispanak	10	60
Soğan	10	45
Patates	15	50
Koyun eti	200	330
Sığır eti	100	330
Tuz	11	15
Erimiş Yağ	450	900
Beyaz Peynir	160	350
Kaşar Peyniri	320	800
Süt	30	60
Yoğurt	40	75
Yumurta	5	13
Elma	35	100
Armut	35	120
Portakal	50	100
Limon	7	18
Toz Şeker	180	180
Kesme Şeker	210	220
Çay	120	250
Erkek Ayakkabısı	20	45
Erkek Lâstiği	650	900
Erkek Kasketi	400	750
Elbiselik Kumaş	20	32
Kaput Bezi	110	160
Erkek Çorabı	140	300
Kadın Çorabı	350	700

⁵⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Faik Ahmet BARUTÇU (Trabzon); 18.02.1954, TBMM, *TBMM ZC (9.Dönem)*, Cilt:28, s.509.

⁵⁷ Sırrı ATALAY (Kars); 23.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:10, s.516.

Erkek Gömleği	900	2200
Erkek Paltosu	11000	20000
Kereste (metreküp)	12000	36000
Çivi	100	224
Çimento	550	750
Kireç	6	12
Demir	10	80

1948-1956 yılları arasında geçinme endeksleri ve toptan eşya fiyatlarındaki artış da şu şekilde gösterilmiştir⁵⁸:

<u>Yıllar</u>	<u>Geçinme Endeksleri</u>	<u>Toptan Eşya Fiyatları</u>
1948	100	100
1949	108	108
1950	100	97
1951	102	103
1952	107	104
1953	112	107
1954	122	118
1955	138	127
1956	153	148

170

Ülkedeki fiyat artışlarına farklı bir bakış açısı oluşturmak açısından 1950-1957 yılları arasında gerçekleşen altın fiyatları da şöyle verilmiştir⁵⁹:

<u>Yıllar</u>	<u>Reşat Altını</u>	<u>Külçe</u>
1950	39,33	520
1951	39,07	513
1952	43,48	576
1953	49,15	648
1954	57,23	726
1955	74,62	972
1956	98,10	1231
1957	144,50	1640

6-Ücretler ve Fiyatlar

⁵⁸ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Ekrem ALİCAN (Kocaeli); 20.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10.Dönem)*, Cilt:17, s.338.

⁵⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü AKSAL (Ankara); 19.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*, Cilt:2, s.188.

Ticaret hayatının önemli bir aktörü müşteridir. Müşterinin alım gücü, piyasa hareketlerinde belirleyici olur. Bu konuda bir fikir vermek ve mukayese yapmak imkânı sağlamak için bazı sektörlerdeki maaşlar ile bazı ürünlerdeki fiyatlara bakmak faydalı olacaktır.

1958 yılı itibarıyla çeşitli sektörlerdeki memur maaşları şöyle tespit edilmiştir⁶⁰:

Dağıtıcı 150 lira, kapıcı 150 lira, müvezzi 175 lira, şoför 150 lira, bahçıvan 150 lira, ecnebi dil bilen daktilo 250 lira, başhademe 125 lira, Kur'an öğretici 100 lira, sanatkâr 100 lira...Daktilo 100 lira, memur 150 lira, santralci 150 lira, hastabakıcı 150 lira, sivil muhafız 225 lira, elektrikçi 150 lira, ahçı 100 lira, sürveyan 150 lira, dâva takip memuru 100 lira, hademe 100 lira, başhademe 225 lira daktilo 100 lira, janloncu 100 lira, memur 150 lira, santralci 150 lira, makinist 100 lira, gardiyan 100 lira, hemşire 200 lira, koruyucu 150 lira, kaloriferci 100 lira, öğretici 125 lira, eczacı kalfası 150 lira, sofracı 125 lira, hizmetçi 100 lira, orman muhafaza memuru 150 lira, seyyar memur 100 lira, aidat memuru 70 lira, eğitmen 100 lira, maliye okulunda sofracı 125 lira, pansumancı 150 lira, tarım hizmetlisi 100 lira, transit koruyucusu 125 lira, fidancı 150 lira, orman muhafaza memuru 150 lira, depo memuru 100 lira.

Bir mukayese yapmak açısından 1950-1959 yılları arasındaki temel tüketim maddeleri fiyatlarındaki artışlar da şu şekilde verilmiştir⁶¹:

<u>Ürün</u>	<u>1950</u>	<u>1959</u>
Kibrit	2,5 kuruş	10 kuruş
Bafra Sigarası	35 kuruş	90 kuruş
Koyun Eti	234 kuruş	7 lira
Kesmeşeker	186 kuruş	358 kuruş
Tozşeker	158 kuruş	323 kuruş
Gazyağı	22 kuruş	56 kuruş
Basma	88 kuruş	200 kuruş

⁶⁰ Sırrı ATALAY (Kars); 21.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:2, s.275.

⁶¹ Emin SOYSAL (Maraş); 22.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11.Dönem)*, Cilt:12, s.192.

Sonuç

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile üretime dönük yatırımların teşviki, özel teşebbüsün her şekilde desteklenmesi, üretimde kullanılan kredi miktarlarının sür'atle ve geniş ölçekte artırılmasına önem verilmesi ve malî politikanın üretim faaliyetlerini teşvik edecek şekilde yürütülmesi gibi esaslar üzerine oturan bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum, uluslararası piyasalardan alınan döviz ve kredi destekleri ile, dış yardımlar devam ettiği sürece başarılı sonuçlara ulaşmıştır.

Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren ekonomik alanda sıkıntılar başlamıştır. Devletin hesapsız para harcaması, bunun bir kısmının para basmak suretiyle Merkez Bankası'na borçlanma şeklinde oluşu, emisyon artışının ortaya çıkardığı enflasyon, iç fiyatların arttığı sırada sabit tutulan döviz kuru sonunda ihracaatın azalması, ithalâtın artması; ithalât izinleri ve döviz tahsisinde yaşanan düzensizliklerin karaborsa ve ihtikâr olaylarına yol açtığı konunun uzmanları tarafından da tespit edilmiştir⁶².

Ekonomide meydana gelen bu gelişmelerin gündelik hayata da yansımaları olmuştur. Dış ticarete büyük açıklar meydana gelmiş, bunların kapatılması için borçlanma yoluna gidilmiştir. 1960 yılında iç ve dış borçların toplamı 19 milyar 700 milyon Türk Lirasına ulaşmıştır. Döviz kurunun resmî ve gayıresmî alanlarda artması, ithalât yoluyla temin edilen ürünlerin fiyatlarının büyük oranlarda yükselmesine sebep olmuştur. Buna ilâve olarak mal darlığından dolayı ihtikâr ve karaborsa faaliyetleri başlamıştır. Ücretlerle fiyatların mukayesesi yapıldığında, vatandaşların alım güçlerinin ciddî anlamda düşmüş olduğu görülmektedir.

Bu dönemin önemli bir ticaret olayı da özellikle güney sınırlarımız boyunda görülen kaçakçılık faaliyetleridir. Türkiye'de kurulan gümrük teşkilâtı ve vergi sisteminin İran, Irak ve Suriye

⁶² Oktay YENAL; *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017 (5.Basım), s.105.

gibi komşu ülkelerde bulunmayışı, bu ülkelere götürülen ürünler üzerinden vergi ödeme mecburiyetini ortadan kaldırdığı gibi; ticarete konu olan ürünlerin fiyatlarının bu ülkelerde Türkiye'den daha pahalı oluşu, kaçak ticaret faaliyetlerini teşvik etmiştir. Alınan pek çok tedbirlere rağmen, kaçakçılık faaliyetleri Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar devam etmiştir. Hattâ sonraki dönemlerde daha farklı ürünleri de içine alarak günümüzde gelmiştir.

Kaynakça

1-Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Zabıt Cerîdesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt:5, Ankara 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt:13, Ankara 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt:20, Ankara 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (9. Dönem), Cilt:28, Ankara 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10. Dönem), Cilt:5, Ankara 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10. Dönem), Cilt:10, Ankara 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10. Dönem), Cilt:17, Ankara 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11. Dönem), Cilt:2, Ankara 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11. Dönem), Cilt:7, Ankara 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11. Dönem), Cilt:12, Ankara 1960.

2-Diğer Eserler

Baytal, Yaşar (2007). “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı: 40, s. 545-567.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.

Evsile, Mehmet (2020). *Tek Parti Döneminde Türkiye’de Günlük Hayat*, Hiperlink Yayını, İstanbul.

Hükümetler ve Programları I (1920-1960), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını, Hazırlayanlar: Nuran Dağlı-Belma Aktürk, Ankara, 1988.

Kanca, Osman Cenk (2012). “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 19, s. 47-63.

Takım, Abdullah (2012). “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 2, s. 157-187.

Turgut, Serdar (1991). *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara.

Türkmen, İsmet (2013), *Doğu Kalkınması 1923-1946 Doğu İllerini Kalkındırmaya Yönelik Kamu Harcamaları ve Yatırımlar*, Kömen Yayınları, Konya.

Yenal, Oktay (2017). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.